

A LINEÁRIS EMBER

(A történelem utáni korszak,
avagy a globális méretű pszichológiai laboratórium
kérdő- és zárójelekkel)

Ahogy telnek az évek, adósságom csak egyre növekszik: az el nem végzett munka, a végig nem gondolt gondolatok. Olykor egy-egy előtérbe tolakszik, s megsarcolják féltve kuporgatott időmet. A lelkiismeret időnként lázadozik, máskor enyhe furdalások közepette mégiscsak enged, s hagyja – mint ahogy most is tette –, hogy néhány napomat-hetemet az adósságtörlesztés eméssze fel.

Pedig már reménykedtem, hisz az elmúlt hat-hét év közhelyé desztillálta, mondhatnám úgy is, domesztikálta Francis Fukuyama *A történelem vége és az utolsó ember* című esszéjének akkoriban intellektuális vitákat és viharokat kavarázó megállapításait.

* * *

Hogy a történelem egyszer véget ér, korántsem új keletű gondolat. Együtt született azzal a feltételezéssel, hogy a történelemnek van valamilyen célja, értelme. A rendkívül gazdag apokaliptikus irodalom, az eszkatológia, a végső idők „híradásai” erről szólnak. Az ember története ugyanis – a keresztény tanítás szerint – nem véletlen események egymásutánja, hanem isteni menetrend szerint halad a világ végső állapotáig. „Isten e mostani, az ember bűnei és vétkei miatt tökéletlenné, zűrzavarossá vált világkorszaknak véget vet, és egy egészen új világkorszakot kezd el.” „Ez a látásmód – fűzi hozzá for-

rásunk – a történelmet összefüggő időfolyamnak tekintti, amelyben Isten ítélete az idők végezetén, emberi beavatkozás nélkül, felülről tör be.” (*Keresztényen bibliai lexikon. 1995. Kálvin Kiadó. II. köt. 685.*)

Logikusan következik ebből, hogy „Jézus Krisztusban a vég már megkezdődött”, és ahol ez a szó, hogy ’eszkatológikus’ – tehát a ’végső dolgokkal foglalkozó’ vagy a ’végső dolgokra vonatkozó’ – „valami látszólag tisztán jövőbelit jelöl, ott is csak annyiban jelenti a jövőt, amennyiben a jövő a jelent értelmezi.” (*Karl Rahner – Herbert Vorgrimler: Teológiai kis-szótár. Bp. 1980. Szent István Társulat. 191–192.*)

A mi amerikai születésű japán szerzőnk, Francis Fukuyama erről az „üdv történetéről” mit sem tud, vagy legalábbis nem tartja érdemesnek megemlíteni, holott nyilván ez a keresztény tanítás lehetett egyik előképe, ha nem éppen ihletője Georg W. F. Hegel „történelem vége” koncepciójának. Fukuyama könyvét olvasva viszont még azt is hihetnénk, hogy a ’történelem végének’ bekövetkezését a gondolkodás történetében először Hegel vetette fel. Szerzőnk ugyanis egy helyütt a korabeli filozófiát áttekintve azt írja, hogy Hegel rendszere abban különbözött „az utána fellépő radikálisabb történeti szemléletű filozófusoktól: [hogy] nem hitt a történelem végtelen voltában; úgy vélte, egyszer majd befejeződik a folyamat, mégpedig azzal, hogy szabad társadalmak jönnek létre a valós világban. Más szóval elérkezik a történelem vége.” (*Francis Fukuyama: A történelem vége és az utolsó ember. Bp. 1994. Európa Könyvkiadó. 105.*)

Pár sorral lejjebb, mindezt a következőkkel egészíti ki: „Amikor Hegel kijelentette, hogy a jénai csata után, 1806-ban a történelem véget ért, nyilván nem azt állította, hogy a liberális állam (azaz a tör-

ténelem végső célja – A.G.) világszerte diadal-maskodott... Hegel csak azt akarta mondani, hogy a modern liberális állam alapját alkotó szabadság és egyenlőség elveit a legfejlettebb országokban felfedezték és érvényesítették, s hogy ennek nincs alternatívája: a társadalmi és politikai szerveződésnek nincsenek a liberalizmusnál külön elvei és formái.” Magyarán ebben a politikai rendszerben érte vagy éri el célját a történelem.

* * *

Fukuyama, azok közé a bátor politológusok közé tartozik, akik vállalják a marxizmussal agyonkompromittált hegeli filozófiát és mernek arra a Hegelre hivatkozni, akit például a *nyitott társadalmak* divatos propagátora, a marxizmussal ugyancsak kacérkodó Karl Popper nem átallott bohócnak nevezni, sőt még tehetségét is kétségbe vonta. Stílusát pedig – az angolszász hagyományt követve – egyenesen botrányosnak találta. „Ami azonban Hegelt illeti – idézi Fukuyama egyik jegyzetében Karl Poppert –, még azt is kétlem, hogy lett volna tehetsége... Ami pedig írásainak tartalmát illeti, Hegel csak az eredetiség szembeötlő hiányában kiemelkedő. Semmi sincs írásaiiban, amit ne mondtak volna el már jobban előtte... Ezeket az átvett gondolatokat és módszereket azonban elfogultan és a tehetség minden jele nélkül egyetlen célnak szentelte, annak, hogy harcba szálljon a nyitott társadalom ellen...” (*Karl Popper: The Open Society and Its Enemies. Princeton, N. J. 1950. 227. – A nyitott társadalom és ellenségei. Ford. Szári Péter. Budapest, 2001. Balassi Kiadó. 226.*)

(Így, zárójelben jegyzem meg, hogy csak a krónikus vonatkoztatási hajlam számlájára lehet írni, hogy Karl Popper Hegelben is a nyitott társadalom ellen-

ségét fedezi fel, s úgy véli, Hegelt elmélete kidolgozására a nyitott társadalom elleni harc ösztönözte.)

Hegel, a *szabadság filozófusa* azonban, úgy látszik, túlságosan kemény diónak bizonyult, s olvasásához a neohegeliánus Fukuyamanak sorvezetőre volt szüksége. Könyvében az eredeti, német nyelvű forrásra egyetlen egyszer sem hivatkozik, legfeljebb a modern angol fordításokra, s a német szerző értelmezését Alexandre Kojève-re bízva. Erre a Sztálint csodáló, liberális orosz-francia filozófusra, aki a párizsi *École Pratique des Hautes Études*-ben Hegelről tartott előadásain elbűvölte hallgatóit, többek között Raymond Queneau-t, Maurice Merleau-Pontyt, Raymond Aront, hogy csak a legnagyobb neveket említsem. A magyar kiadás fintora, hogy a könyv végén található bibliográfiából éppen Alexandre Kojève sokszorosán idézett, pikáns műve maradt ki: *Introduction to the Reading of Hegel*. – N. J. Basic Books, 1969.

Fukuyama–Kojève interpretációjában a történelem végét a *liberális demokrácia* világméretű térhódítása jelenti. A világ egyik része – a nyugati demokráciák és az Amerikai Egyesült Államok – már túljutott a fordulóponton, már a történelem utáni világban él. A másik régió a történelem buktatóin keresztül még csak most közelíti a boldogító véget jelentő liberális demokráciát. Ebbe a másik csoportba tartozik Közép- és Kelet-Európának az a része, amelyet annak idején a nyugati hatalmak nagylelkűen koncul vetettek a Szovjetunióknak. Ezek a történelem útvesztőjében bolyongnak, és hamis illúziók rabjai, amelyek közül csak a legfontosabbat, a nemzeti érdekek túlértékelését említem. Bolyongnak, de legalább látják a történelem végső célját, s igyekeznek minél előbb átlépni abba a „békés unióba”, amelyben a nagyhatalom csak gazdasági nagyhatalmat je-

lent és a kisebb országok számára ez a méretbeli különbség az égvilágon semminemű fenyegetést sem tartalmaz, s épp ezért védekezni sem kell ellene. Mert a történelem utáni kor némileg hasonlítani fog – ezek már az én szavaim – Krisztus ezeréves uralmához, amikor majd a farkas és a bárány békésen „legelész” egymás mellett, és az oroszlán is kénytelen lesz rászokni a vegetáriánus kosztra.

* * *

Francis Fukuyama könyvének egyik kulcsszereplője, az imént említett Alexandre Kojève (1902–1968) jószerével ismeretlen nálunk, nevét hiába keressük a magyar lexikonokban. A *Magyar Nagylexikon*, de még a háromkötetes *Magyar Larousse* sem tartja érdemesnek, hogy foglalkozzék vele. Holott a két háború között Párizsban tartott előadásai könyv formájában is jelentős és tartós hatást gyakoroltak a francia filozófiai gondolkodásra, sőt hatása érezhető – bizonyíték rá Fukuyama könyve – Amerikában is.

Alexandre Kojève Moszkvában született, az 1920-as években Berlinben élt, majd Heidelbergben Karl Jaspersnél írta doktori disszertációját Szolovjev vallásfilozófiájáról. Később Párizsba költözött, és a harmincas években 1939-ig ott tartotta elhíresült Hegel-szemináriumait. A háború után – filozófiai stúdiumainak szellemében – az elméleti munkát gyakorlati tevékenységgel váltotta fel, és évtizedeken át részt vett az Európai Gazdasági Közösség megszervezésében.

Filozófiai munkásságának középpontjában Hegel történetfilozófiája állt, abból vonta le a francia, majdnem kizárólag baloldali értelmiség egy részét magával ragadó következtetéseit. Hatvan év múltán lényegében ezek hatottak a politológus Fukuyamára.

ra. Mindebben az az elgondolkoztató, hogy Hegel filozófiai rendszerének épp ez a része a legvitathatóbb, épp történetfilozófiájáról állítják, hogy „illogikus kinövés Hegel műveinek testén”. Kojève és Fukuyama választását és vonzalmát is értelmezi, magyarázza Robin G. Collingwood *A történelem eszméje* (Bp. 1987. Gondolat) című munkájában olvasható Hegel-kritikája:

„A szokványos Hegel-kritika tehát téved, amikor abból kiindulva – amit mindenkinek el kell ismernie –, hogy Hegel történelemfilozófiája valahogy nem kielégítő, így érvel: »Ide vezet, ha a történelmet ésszerűnek tekintik. A tanulság pedig az, hogy a történelem nem az emberi gondolkodás önfejlődése, hanem csak nyers tény.« A helyes kritika a következőképpen hangzana: »Ide vezet, ha a politikatörténetet önmagában úgy tárgyalják, mintha az volna az egész történelem. A tanulság pedig az, hogy a történészek a politikai fejleményeket a gazdasági, művészeti, vallási és filozófiai fejleményekkel egységben kell megértenie, és nem érheti be kevesebbel, mint olyan történelemmel, amely a konkrét valóságban megragadott ember története.« (176–177.)”

A politikatörténet téves előtérbe helyezése és primátusa volt az, amely Kojève-et vonzotta, és amely a politológusnak szinte felkínálta magát. Ez az az ingatag filozófiai alap, amelyre Fukuyama mutatós konstrukciója épül.

Visszatérve Alexandre Kojève-re, igen árulkodó az a levélváltás és vita, amelyet Leo Strauss és Kojève folytatott Xenophón Hierónjáról, azaz lényegében a zsarnokságról. [*Leo Strauss: On Tyranny (revised and expanded edition including the Strauss-Kojève Correspondence) New-York 1991.*]

Mi az igazság és mik a *kritériumai*, ez volt vitájuk

központi kérdése. Az igazság megítélésében a filozófia (a tudomány, az elmélet) vagy a történelem (a politikai gyakorlat, a cselekvés) a döntőbíró? Melyik verifikálhatja? Kojève és Strauss álláspontja egyaránt utópisztikus, talán épp diagonális ellentétük miatt. Kojève szerint a dilemmát csakis a történelem döntheti el, mert ha a „filozófia” a saját igazságát igazolni akarja, kénytelen kilépni a küzdőtérré, az agórára, a cselekvés színterére. Amit a cselekvés nem igazol, az szinte nem is létezik. A másik álláspont szerint, amelyet Leo Strauss képviselt, a történelem nem igazol semmit. A filozófiának, az igazságnak erre nincs semmi szüksége. Nincs szüksége mások, vagy éppen mindenki elismerésére. Annak hiányában az igazság még igazság marad. Sarkosan fogalmazva: *az igazság nem ismeri a demokráciát.*

Kojève levonta a radikális következtetést, felhagyott a filozofálással, kilépett az agórára – a Francia Gazdasági Minisztérium alkalmazottja lett –, és ezzel, úgy vélte, igazolta elméletét, miszerint a filozófia a politikában és a történelemben nyeri el végső igazolását.

Csakhoggy – és ezzel már az eljövendő világkorszakokba léptünk át – a megvalósult „igazság” birodalmában miről lehet vagy érdemes majd filozofálni, egyáltalán gondolkodni? Az igazságról, amely megvalósult, *nem*, csupán arról, hogy az Antigonéból ismert csodálatos (?) ember hogyan tudta megvalósítani az igazság egyetemes köztársaságát.

Leo Strauss, a másik utópista viszont azt vallja, hogy az igazság a történelemben sosem valósulhat meg tökéletesen, mert a zététikus ember (ζητέω = keres, kutat) mindig új célokat talál, új célok felé törekszik, és ha megnyugszik, az maga a halál. (Gondoljunk Goethe Faustjára!) A politika (a vita activa)

és a filozófia (a *vita contemplativa*) szemben áll egymással, s az a kérdés, vajon az államférfi életét és életmódját vagy a gondolkodóét helyezzük magasabb polcra. Kié a primátus?

Fukuyama, ha nem is mondja ki, a Hegelt félreértő Kojève nyomán és kalauzolásával könyvében erre a kérdésre is válaszol.

* * *

Ahhoz azonban, hogy Közép- és Kelet-Európa országai és polgárai felismerhessék az üdvösséghez vezető utat, fel kellett ébredniük, ki kellett szabadulniuk abból a szellemi, erkölcsi, politikai és gazdasági rabságból, amit a negyvenesztendő szovjet megszállás jelentett. A politológus Fukuyama ezt a folyamatot is tárgyalja, s a magyar olvasó csak kapkodja a fejét. A világ másik végéről, odaát Amerikából az átalakulás eseményei nagyban különböznek attól, amire mi itt emlékezünk, amit ideát átéltünk. A könyv ugyanis még említésre sem érdemesíti azt, ami 1956-ban Lengyelországban és Magyarországon történt. A Szovjetunió bomlásának első biztató tüneteit valamikor a hetvenes években véli felfedezni. Holott a „Nagy Asszír-Babiloni Birodalom” bomlása már 1953-ban, a Nagy Vezér halálával megkezdődött, és 1956 eseményei Franciaország és egyáltalán Nyugat megkótyagosodott, baloldali értelmiségét is kijózaníthatták volna. Adalékként érdemes lett volna Albert Camus és Jean Paul Sartre vitáját is megidézni. A baloldali „békeharcos”, kommunista szimpatizáns értelmiség látványos kudarca legalább egy futó lábjegyzetet megért volna. Ez azonban elmaradt, s ez részben bizonyára Kojève számlájára írható.

Ennél azonban sokkal súlyosabb következmények-

kel jár, hogy Fukuyama a félreértett Hegel nyomán „a politikatörténetet úgy tárgyalja, mintha az volna az egész történelem”. Értékskáláján a kultúra, ha nem is teljes egészében, de lényegét tekintve a negatív tendenciák közé kerül. „A kultúra... – mivel némely hagyományos értékei nem egykönnyen alakulnak át demokratikus értékekké – akadályozhatják a demokratizálódást.” (308–309.) Példát nem említ csak sejtet, de nem nehéz rájönnünk, hogy megint a kultúra nemzeti jellegével nem tud mit kezdeni.

Az ilyesféle nehezen megmagyarázható ellenállási gócok elkerülésével, agyonhallgatásával magyarázható az is, hogy oly kevés szó esik könyvében a művészetekről. Mondhatnám úgy is, hogy a kultúrát teremtő emberről, de nem mondom, mert ez, akárhonnán nézem is, tautológia, felesleges szószaporítás. Az ember és a kultúra elválaszthatatlan, hisz emberről csak attól a pillanattól beszélhetünk, mikor a legfejlettebb emlős megtette az első kísérletet, hogy kilépjen a természet, az ösztönök alkotta ketrecből. Amikor nem csupán az ösztönök diktálta igényeit elégíti ki, hanem létrehoz valami „feleslegeset”, valami ésszerűtlent, valami valóságon túlit, amit nem a közvetlen létfenntartás követel meg. Amikor azon túlmutató szimbólumrendszert hoz létre, azaz *kultúrát* teremt.

Mikor ez az olykor még négy lábra ereszkedő teremtmény az első agyagbábút megformálja, mikor a barlang falára az első vonalat húzza, ekkor születik meg *az ember*. Amikor pedig ez az igény a zététikus emberben elsorvad, amikor a szóból és dalból a mágia kilúgozódik, attól a pillanattól kezdve számíthatjuk az emberiség, *az ember* haldoklását.

Fukuyama számára azonban ezek a dimenziók ismeretlenek. Az ő embere szánszalmasan lineáris, az

ő embere csak a történelmet (a *vita activát*) és az úgynevezett történelmen túli világot ismeri, annak is csak politikai vonatkozásait. Számára csak a „zóon politikon” létezik. Hogy ezt az embert, az értékét veszített, a transzcendenstől elszakadt – ezért szédületesen és szánsalmasan önhitt – embert mi fenyegeti, azt Fukuyama egyszerűen zárójelbe teszi, arról nem vesz tudomást, egyszerűen kiiktatja.

Nemcsak a kultúrával teszi ezt, hanem olyan történelmet alakító és még mindig a történelemben élő több milliárdos társadalmakkal sem tud mit kezdeni, mint a hatalmas iszlám világ. Ennek jövőjéről, történelméről, arról, hogy számukra mit jelent vagy egyáltalán mikor következhet be a „történelem vége” és milyen formában, egyetlen szót sem ejt. Holott ez a dinamikusan növekvő tömb olyan súlyos nyomással nehezedik a történelem utáni korban élő világ törékeny tojásfalára, hogy nem nehéz megjósolni összeroppanását. Az egyik oldalon *demográfiai robbanás* (és hihetetlen nyomor), a másikon *demográfiai katasztrófa* (és a másikkhoz képest tobzódó, az anyagi javakat pazarló jólét). És az afrikai népeket akkor még nem is említettem! Hogy mindezeket a problémákat politikai síkon hogyan lehet, vagy kellene értelmezni, milyen – esetleg konfliktusokban kirobbanó – hatással lesznek vagy lehetnek egymásra, azt a politológus zárójelbe teszi és hallgat róla.

Fukuyama sommás diagnózisa szerint a történelem egyértelműen befejeződött, az emberiség (helyesebben annak egyik s számokkal mérve kisebbik része) belépett a történelem utáni világkorszakba. Azok az országok vagy népek lépték át ezt a küszöböt, amelyek nemcsak felismerték, vágyaik, törekvéseik tárgyává tették, hanem meg is valósították a történelem cél-

ját, azaz a szabadság és egyenlőség elvei szerint alakították politikájukat és társadalmi rendszerüket.

(Itt újra érdemes emlékezetünkbe idézni, hogy semmiképpen sem fogadhatjuk el azt a Hegel–Kojève-i tételt, miszerint a történelem azonosítható a politikatörténettel. Még akkor sem, ha Kant nyomán saját rendszerének szellemét megtagadva Hegel időnként valóban beleesik ebbe a csapdába. Ismét Robin G. Collingwoodot idézem:

„Amikor Hegel elvetette a jelenségek és a magában való dolgok kanti megkülönböztetését, egyben azt a kanti tanítást is elvetette, hogy minden történet politikatörténet, s hogy a történelem látvány. Ezért anakronisztikus az állam középpontba helyezése *Történelemfilozófiájában*, s ha önmagához következetes lett volna, akkor azt kellett volna mondania, hogy a történész dolga nem annyira az objektív szellem folyamatának, inkább az abszolút szellem – a művészet, a vallás és a filozófia – történetének tanulmányozása. S összes műveinek közel a fele valóban e három dologgal foglalkozik... A történeti módszer területén végrehajtott forradalmának törvényes gyermeke – amennyiben egyáltalán saját írásaiban fellelhető – abban a nyolc kötetben kereshető, amelyek az *Esztétika*, *A vallás filozófiája*, illetve *A filozófia története* címet viselik.” (*A történelem eszméje*, 176.)

A valódi történelem, tehát az *abszolút szellem* történetének vizsgálatára azonban csak olyan társadalmi közegben kerülhet sor, erről csak olyan „kísérleti alany” esetében korrekt beszélünk, vagy azt is mondhatnám, hogy *lehetséges*, amely a történelem [értsd: az abszolút szellem történetének] részese volt. A Fukuyama kínálta paradigma (a görög szó – *παράδειγμα* – eredeti jelentése minta, mintakép) – az amerikai társadalom, az amerikai állam – erre tel-

jességgel alkalmatlan. Kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy Amerika, az amerikai földrész mindig a történelmen kívül élt. Múltja nincs, céljai kölcsönvettek. Történelmi tudata épp ezért csonka és hiányos.

Az amerikai születésű, de nyilván japán származású Fukuyama még ezt a csonka amerikai történelemtudatot is csak megtanulta, génjeiben valószínűleg egészen más hagyomány van beprogramozva. Korántsem az a történelem, amelynek végét könyvében meghirdette. Mert Hegel történelme elsősorban mégiscsak európai, jobban mondva eurázsiai történelem. Thomas Mann regénykezdő mondatai – *Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlenek?* – az Újvilágban nem születhetett volna meg. Ad absurdum véve a gondolatot, a *József és testvérei* amerikai kiadásában az idézett mondatok kaphatnának egy csillagot, és a regénnyel azonos terjedelmű jegyzetben lehetne értelmezni, hogy mit jelent a génekben lerakódott, újra meg újra jelentkező, mindig jelen lévő múlt élménye. Ettől a (boldogító) tehertételtől az Újvilág szisztematikusan igyekezett megszabadulni. Ennek a szabadságharcnak egyik eredménye, mondhatnám, manifesztációja Fukuyama szóban forgó könyve is.

A szerző a könyv bevezetőjében ugyan arról tudósít, hogy „a jelen kötet arra a régi cikkekre vezethető vissza, amelyet 1989 nyarán írtam egy folyóirat, a *The National Interest* számára 'A történelem vége?' címmel.” Ezt a vallomást némileg magyarázza és módosítja a *Magyar Nagylexikon* (8. köt. 344.) értesülése, amely szerint Fukuyama „az USA külügyminisztériumának munkatársaként írt tanulmánya révén vált nemzetközileg is ismertté, amelyet később könyvvé bővített.” Mi sem természetesebb, hogy a külügyminisztérium fizetett tisztviselője a

hivatal számára készített dolgozatában elsősorban saját megbízója – esetünkben az Amerikai Egyesült Államok – problémáival foglalkozik, és azt tekinti példaértékű mintának. Látómezejében az őt befogadó és alkalmazó államot elsőrendű hely illeti meg – és még örülhetünk, hogy nem kizárólagos.

* * *

De milyen is ez a történelemtől megszabadult, a történelmen túli világ? Milyen tendenciák jellemzik a világnak azt a régióját, ahol legtökéletesebb formában sikerült megvalósítani az évezredek történelem célját? Mikor ezt hozom szóba, a tárgyilagosság érdekében el kellene szakadnunk Fukuyama könyvétől, ő ugyanis mi mást tehetne, mint hogy azt a világot, amely a történelmi célszalagot átszakító embercsoportokra vár, „hivatalból” azonosítja a csonka (történelmi) tudatú Amerikával.

A történelem utáni ember ebben a világban – Fukuyama interpretációja szerint – megszabadul a legnagyobb átoktól, a háborútól. Sőt, a tökéletes jogok és a fogyatékos kötelességek birodalmában, a történet utáni ember, hogy „thümotikus” vágyait kiélgítse, tehát hogy embertársai elismerését kivívja, a gazdasági tevékenységben, a *making money*-ban talál magára. A liberális demokráciában „a legtehetségesebb és legbecsvágyóbb emberek többnyire a gazdasági pályákat választják, nem a politikát, a hadsereget, az egyetemeket vagy az egyházakat tüntetik ki figyelmükkel”. (448) Amihez csak annyit fűznék hozzá, hogy a legtehetségesebb embereknek talán mégiscsak az egyetemeken volna a helyük, s nem a pénzgyárosok közt. „A demokratikus politika is levezeti a nagyravágyó természetek túlhazbó energiáit” – nyugtat meg Fukuyama. Bár a demok-

rácia keretei között a történelem utáni időben oly csekély a politikusok mozgástere, hogy „nem valószínű, hogy azok a becsvágytól fűtött emberek, akik régebben a *koronára* vagy kancellári, főminiszteri hatalomra pályáztak volna, nagy kedvet éreznének a politikai karrierhez a mai demokráciában”. (451)

Akik velünk együtt tagadják a politika kivételezett helyét, minden bizonnyal megelégedéssel nyugtázzák Fukayama elemzését. De nézzük meg, hogy a túlzott elismerésvágy gyötörte embereknek, tehát a *megalothümiában* szenvedőknek (mert hogy ilyenek is lesznek a történelem utáni korszakban, azt politológusunk sem tagadja) mit ajánl, milyen tevékenységgel „gyógykezeli” őket ebben az új mennyországban, a beteljesedett cél nirvánájában.

„...nem csak a gazdaság birodalmában és a politikai életben vezethető le a *megalothümia* – olvassuk a könyv 453. oldalán –, egyre több tisztán formális tevékenység is módot nyújt erre: a sport, a hegymászás, az autóversenyzés és így tovább.” Majd kevéssel később így folytatja: „...abban a világban, amelyben már minden nagy küzdelem befejeződött, minden nagy probléma elrendeződött, egy tisztán formális sznobság lesz a fő kifejezési formája a *megalothümiá-nak*, az ember abbéli vágyának, hogy elismerjék: jobb társainál. Nálunk – folytatja Fukuyama –, az Egyesült Államokban, ahol a hasznosságnak nagy hagyományai vannak, még a képzőművészetek is nehezen válnak tisztán formálissá. A művészek szeretik meggyőzni magukat, hogy nemcsak az esztétikai értékeknek vannak elkötelezve, hanem a társadalomért is felelősek. De a történelemmel együtt minden olyan művészet is véget ér, amely társadalmilag hasznosnak is tekinthető, s a művészeti tevékenység a hagyományos japán művészetek üres formalizmusának szintjére süllyed.

Ezek a *megalothümia* levezetési módjai a jelenkori liberális demokráciákban” (455) – zárja fejtegetését Fukuyama.

Mi pedig elgondolkozhatunk, hogy ez a japán amerikai politológus a „süllyedést” hogyan értelmezi. Valóban komolyan gondolná? Vagy pimaszul a szemünkbe röhög, s kajánul figyel, hogy mit kezdünk ezzel az olcsó tréfával. Vagy a „süllyedés” Fukuyama szóhasználatában nem minősít, csak más szintet jelent, amely természetesen – mivel az amerikai demokráciáról van szó – csakis magasabb rendű lehet.

Bárhogy is van, az nyilvánvaló, hogy a történelem utáni ember már nem küzdve küzd és bízva bízik, mert nincs miért küzdenie, ambícióját pedig, ha ilyen anakronisztikus indulatok fűtenék, a társadalomtechnikusok különféle pszichológiai módszerekkel „levezetik”, mondhatnám úgy is, a társadalmi béke érdekében sürgősen hatástalanítják.

Az Ember Tragédiája Michelangelója a történelmi célszalag átszakítása után még talán boldog is lesz, hisz lehetővé teszik majd neki, hogy követve „hobbyját”, a „hagyományos japán művészetek üres formalizmusának” szellemében cifrázza azokat a bizonyos széklábakat. De csak annyira, hogy mások nemtetszését ki ne provokálja.

Az Egyesült Államokban – Fukuyama szerint – már a történelem utáni korszakban élnek, és ha az egyetemes történelmi vég ránk szakad, tehát a Fukuyama-féle liberális új világ a teljes emberiséget meghódítja, akkor ennek áldásait akár kívánjuk, akár nem, teljes intenzitással mi is meg fogjuk tapasztalni. Ha Fukuyamának igaza lesz, és nemcsak mi, de a történelem is komolyan veszi a megjósoltakat, akkor Isten legyen irgalmas hozzánk.

A cél elérésével, a cél megvalósulásával ugyanis nemcsak a történelemnek, de az értelmes emberi életnek is a végére érünk. Az értelmes élet ugyanis elképzelhetetlen célképzetek nélkül. A történelem vége után a céltalan élet korszaka következne el. A cél mindig túlmutat önmagán. A jelen *fenntartása* még pszeudocélnak is hitvány, csupán stagnálás, hamis mákony, jószerevel hazugság. A Fukuyama festette történelem utáni korszaknak pedig ez volna a lényege. A célja. A tökéletes, cél nélküli „konzervativizmus”, a meg nem haladható liberális demokrácia konzerválása, semmi több. Az állam legfőbb feladatai közé tartoznának a túlhabzó vágyak, indulatok, törekvések kordában tartása, „levezetése”. Egy globális méretű pszichológiai laboratórium foglalná el a hatalom helyét, mi pedig megszelídített, jámbor gyógykezeltékként boldogan élnénk, míg meg nem halnánk.

A történelem céljának beteljesítése szerencsére igen messze van. Az új világnak addig még sok mindent maga alá kell gyűrnie, még sok százmillió embert meg kell győznie – érvekkel vagy fegyverekkel –, hogy ők valóban elérték a történelem végét, célját megvalósították, és hogy a történelem értelmezésének egységül ők a hiteles, legitim letéteményesei.

Van még idő. A beteljesülésnek még csak a kezdetén tartunk. S közben majd talán az is kiderül, hogy a „történelem utáni korszak”, a földi mennyország még véletlenül sem hasonlít ahhoz a rettenetes és szörnyűségesen unalmas világhoz, amelyet a Fukuyama–Kojève kettős elénk rajzol.